

PŘÍČINY A MOŽNOSTI PRÁVNÍHO POSTIHU TRESTNÝCH ČINŮ S EXTRÉMISTICKÝM PODTEXTEM V DOBĚ REKODIFIKACE TRESTNÍHO PRÁVA V ČESKÉ REPUBLICE

CAUSES AND POSSIBILITIES OF LEGAL SANCTIONS CRIMES WITH AN EXTREMIST SUBTEXT DURING THE RECODIFICATION OF CRIMINAL LAW IN THE CZECH REPUBLIC

Ivo Svoboda

ABSTRAKT

Tento článek pojednává o příčinách a možnostech právního postihu trestných činů s extrémistickým podtextem v době rekodifikace trestního práva v České republice. V článku jsou zmíněny nejen příčiny z kriminologického pohledu, ale i možnosti trestního postihu této specifické trestné činnosti a legislativní situace v České republice i na Slovensku, jakož i mezinárodně právní souvislosti postihu této specifické trestné činnosti a možnosti kriminalistického zkoumání tohoto fenoménu. V neposlední řadě je pojednáno i o judikatuře jako zdroji utvářejícímu specifické kriminalistické metody zkoumání projevů extremismu

Klíčová slova: extremismus, sociální příčiny, trestné činy z nenávisti, trestní postih.

JEL klasifikace: H30

ABSTRACT

This article deals with the causes and possibilities of legal punishment of crimes with an extremist subtext at the time of the recodification of criminal law in the Czech Republic. The article mentions the causes from a criminological point of view, the possibility of criminal punishment of this specific crime and the legislative situation in the Czech Republic and Slovakia, as well as

the international legal context of punishment of this specific crime and the possibility of criminal investigation of this phenomenon. Last but not least, it touches upon judicature as a source of specific criminal investigation methods developed to examine manifestations of extremism.

Keywords: *extremism, social causes, hate crimes, criminal sanction.*

JEL Classification: *H30*

ÚVOD

Problematika extremismu je společensky sledovaný a aktuální fenomén současné doby. Terorismus je pak nutno chápat jako krajní nástroj extremismu a extrémních postojů. Specificky extremismus je však problémem nejen České republiky, ale je problémem obecným a celosvětovým. Projevuje se jak ve vnitrostátním hledisku, tak také v hledisku mezinárodním. Následky extremistických jednání jsou často fatální, což určuje vysokou společenskou nebezpečnost tohoto jevu. K řešení tohoto fenoménu chtěl přispět zákonodárce v rámci rekodifikace trestního práva v České republice začátkem minulé dekády.

Ke specifickým tohoto fenoménu pak lze zařadit latenci, stejně jako fakt, že pachatelé jsou často velmi mladí lidé. V neposlední řadě je nutno zdůraznit specifika v oblasti sběru a shromažďování informací, resp. jejich kriminalistické zadokumentování. Jde o problematiku nesmírně širokou. Souvisí se sdílením a akceptací základních demokratických hodnot, jakými jsou rovnost lidí v důstojnosti a v právech, právo na život, na zdraví, svoboda vyznání, ochrana menšinových práv. Jde o problémy vnímání a respektu k právům národnostních a jiných menšin, o práva národů na sebeurčení.

Obvykle se však extremismus chápe jako jakákoli ideologie nebo aktivita, která směřuje proti stávajícímu politickému systému jako takovému a klade si za cíl jeho likvidaci a následné nahrazení vlastní alternativou. O této alternativě se většinou předpokládá, že bude nedemokratická, diktátorská a že bude porušovat lidská práva (*Charvát, 2007, s. 9-10*). Podle Mareše (*2003, s. 4*) pak extremismus znamená antitezi právního státu.

Tento článek si klade za cíl poskytnout přiměřenou teoretickou materii k dalšímu kriminologickému zkoumání příčin a možností (zejména) terciární prevence v rámci konceptu restorativní justice s cílem následné komparace jak

ustálené judikatury na základě rekonstrukce trestního práva, tak vyhodnocování znalecké a vědecké činnosti zkoumající projevy extrémismu

1 PŮVOD A SOCIÁLNÍ PŘÍČINY PROJEVŮ EXTRÉMISMU

Velmi často se lze setkat s veřejným prohlášením novináře či politika, že nějaká akce, nějaký symbol, popřípadě nějaký postoj je extrémní, nebo extremistický. Co to však extremismus je, jak se projevuje, kde jsou jeho kořeny a kdo je tedy extremistou a z jakého pohledu? Tento fenomén současné doby je hoden vědeckého zkoumání a hodnocení. Současně je také nezbytně nutno tento fenomén jasně a zřetelně pojmenovat, resp. pojmenovat jeho příčiny a mít řešení, nebo se alespoň o to snažit. Na extremismus lze nahlížet z různých pohledů zkoumání, z pohledu vzniku projevů extremismu, z pohledu možného rozdělení extremismu, či z pohledu řešení projevů extremismu a reakcí společnosti. Dílčích pohledů na uvedený fenomén je však možných mnohem více, a to zcela ve smyslu multidisciplinaritativního uvedeného fenoménu. Extremismus lze vnímat jako sociologický, politologický či psychologický, ale zejména jako právní fenomén. Je však třeba na fenomén extremismu nahlížet z multidisciplinárního, resp. interdisciplinárního komplexního hodnocení a možného řešení. Na tyto projevy měl v úmyslu reagovat zákonodárce i v rámci rekonstrukce trestního práva v České republice začátkem minulého desetiletí.

Extremismem, resp. jako extremistické projevy bývají označovány takové postoje a aktivity, které jsou důsledkem dlouhodobé frustrace a specifické sociální deprivace. Nicméně nikoli sociální deprivace zapříčiněné převážně vnitřními (endogenními) determinativy aktéra, jak je vnímají někteří autoři, přičemž pojednávají dílem i o sociálním prostředí, které se na vzniku, vývoji a činnosti deprivantů podílí (srov. Koukolík, Drtilová, 2014), ale zejména vnějšími (exogenními) determinativy a vlivy společnosti, tedy jak rodiny, tak vrstevnické skupiny nebo celé společnosti a jejího klimatu, tedy v zásadě vybočeními z obecně uznávaných norem a hodnot, přičemž lze hovořit o principiální opozici nebo antagonismu vůči stávajícímu řádu. Jedná se o vymezení pojaté spíše negativně a vychází z toho, že pro demokrata je extremismus především negací stávajícího (srov. Černý, 2005, s. 15), anebo takové postoje, které směřují jednoznačně k modifikaci

či přímo k odstranění demokratického zřízení a za tímto účelem jsou využívány všechny dostupné prostředky, včetně těch, které jsou nad rámce právního státu (Danics, 2002, s. 16).

Někteří autoři (*Kalamár a kol., 2001, s. 56*) prováděli výzkum k otázkám souvisejícím s problematikou příčin podmínek vzniku a projevů extrémistických nálad a dopěli k závěru, většina extrémistů – členů a příznivců extrémistických skupiny jsou mladí lidé (*Chmelík, 2001, s. 14*). Jedním z důvodů může být podle některých autorů i snaha někam patřit, nacházet podporu a uznání mezi vrstevníky, prezentovat navenek svojí příslušnost k uznávaným a respektovaným skupinám, touha po sdružování se se stejně smýšlejícími v odporu proti starším (*Marešová, 1999, s. 79*), popřípadě jejich potřeba akceptace skupinových hodnot, nebo vliv „leadra“ vrstevnické skupiny a pocit skupinového tlaku (*Spurný, 1996, s. 125-126*), přičemž se podobné aktivity projevují i v ozbrojených sborech a jednotliví aktéři projevů extrémismu si tento svůj postoj „přinášejí“ do své pozice v rámci služebního poměru (*Mareš, Svoboda, 2011, s. 27*).

Sociální a společenský původ projevů extrémismu, resp. původ extrémismu z pohledu etiologického obecně pak charakterizuje například Chmelík (2012, s. 9) tak, že „Extremismus je přímo závislý na uspořádání a stavu společnosti, v níž se projevuje. Ocitne-li se taková společnost ve stádiu, v němž značně narůstají vnitřní rozpory, je naprostá většina extrémních aktivit bezprostřední reakcí na ně“. Evropská kontinentální kriminologie se však spíše zaměřuje na konkrétní společenské příčiny, které působí jako kriminogenní faktory trestných činů z nenávisti. Existence trestných činů z nenávisti je dávana do souvislosti s existující sociální situací a společenským klimatem (*Herczeg, 2008, s. 154*). Někteří autoři zdůrazňují, že „při rozkrývání projevů extrémismu je nezbytná analýza sociální situace v místech, kde extremistické skupiny vznikají (např. zjištění úrovně nezaměstnanosti, podílu nekvalifikovaných osob v místní populaci včetně podílu osob s nízkým vzděláním, zjištění podílu imigrantů či etnických nebo náboženských skupin mezi místním obyvatelstvem, informace o výskytu předsudků rasových, náboženských, dále zjištění převažující politické orientace, která je obvykle výskytem vyjmenovaných jevů ovlivněna (*Marešová, 199, s. 15*).

Extremismus bývá podle svých motivů a výše uvedených vlivů na jednotlivé aktéry dělen na extremismus **politický, náboženský, národnostní (rasový), eko-**

logický (enviromantální), nicméně se někdy se setkáme i s jiným dělením, resp. identifikací. Tato dělení jsou však namnoze pouze snahou o bližší specifikaci konkrétního projevu, nicméně extremismus, resp. extrémní postoj má jen jednu definici, resp. jeden společný jmenovatel. Zde lze vycházet z definice, která se sice může zdánlivě jevit jako poněkud starší, nicméně se jedná o stále platnou a užívanou definici. Tato definice byla poprvé ve své podobě použita (již) ve „Zprávě o problematice extremismu na území České republiky v roce 2002“, avšak je v odborných kruzích užívaná do současnosti.

Pojmem „extremismus“ jsou označovány vyhraněné ideologické postoje, které vybočují z ústavních, zákonných, norem, vyznačují se prvky netolerance, a útočí proti základním demokratickým ústavním principům, jak jsou definovány v českém ústavním pořádku (nebo obecněji jako principy jako obsažené v Deklaraci práv a svobod). (Svoboda, 2010, s. 117) Mezi tyto principy patří zejména úcta k právům a svobodám člověka a občana (čl. 1 Ústavy ČR), svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát (čl. 1 Ústavy ČR), nezměnitelnost podstatných náležitostí demokratického právního státu (čl. 9 odst. 2 Ústavy ČR), svrchovanost lidu (čl. 2 Ústavy ČR), soutěž politických stran respektujících základní demokratické principy a odmítajících násilí jako prostředek k prosazování svých zájmů (čl. 5 Ústavy ČR), ochrana menšin při rozhodování většiny (čl. 6 Ústavy ČR), svoboda a rovnost lidí v důstojnosti a právech, nezadatelnost, nezczizitelnost, nepromlčitelnost a nezrušitelnost základních práv a svobod bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národního a sociálního původu, příslušnosti k národnosti nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení (čl. 1, čl. 3 Listiny základních práv a svobod). Vzhledem k principiálně obdobným základům Ústavního práva, vč. začlenění Deklarace práv a svobod (Listiny práv a svobod) do Ústavních systémů v drtivé většině zemí Evropy, je možno výše uvedené zobecnit na všechny země v rámci střední a západní kontinentální Evropy. Jedná se o zájem chráněný státem, a to ve formě zejména trestních předpisů, resp. konkrétních skutkových podstat. Porušení těchto práv občanů (ve formě trestních deliktů) bývají též někdy nazývány jako tzv. „**trestné činy z nenávisti**“.

Politický extremismus je pak v souladu s platnými oficiálními dokumenty v tomto článku chápán jako pojem, který označuje „vyhraněné ideologické posto-

je, které vybočují z ústavních, zákonných, norem, vyznačují se prvky netolerance, a útočí proti základním demokratickým ústavním principům, jak jsou definovány v českém ústavním pořádku“. Základní členění je extremismus pravicový (neonacismus, český nacionalismus) a levicový (dogmatický komunismus, anarchismus), přičemž jednotlivé varianty pravicového extremismu budou zmíněny dále.

Politický extremismus je často vymezen jako určitý abstraktní prostor politického spektra a je třeba vnímat, že do skutečné politiky jej vnášejí až konkrétní aktéři. Jsou jimi především politické strany, zájmové skupiny (působící registrovaně i neregistrovaně, případně otevřeně i skrytě, přičemž skrytá působnost je charakteristická i pro různá extremistická spiklenecká centra), média, subkultury (zvláště subkultury mládeže, resp. jejich vnitřní proudy). Celkově pak extremisté mohou tvořit hnutí, resp. sociální hnutí, jakým byl např. ve dvacátých a třicátých letech dvacátého století fašismus. V případě, že se extremisté chopí moci, lze za extremistického aktéra označit i politický režim. Extremisté užívají při svém působení různé metody získávání vlivu. V legálním rámci se jedná o běžný politickou propagandu, o veřejné legální demonstrace, o vzdělávání a osvětu vůči stoupencům apod. Extremismus je však charakteristický tím, že demokratické mechanismy zneužívá k získání politické moci, která demokracii odstraní nebo omezí. Tyto svoje cíle mnohdy také nepokrytě deklarují s různými záminkami a důvody.

Vedle legálních metod se extremismus v demokracii často uchyluje i k metodám na hraně legality či zcela nelegálním. Jedná se především o různé formy násilí, od nepřipravených výpadů proti politickým oponentům až po propracovaný terorismus. Násilí může sloužit i jako nástroj k šíření propagandy a jeho cílem je spolu s dalšími nástroji vytvoření vhodné situace pro politickou změnu režimu formou puče či revoluce (*Mareš, 2005, s. 45*).

V obecném pohledu je extremismus spíše politologický pojem, ale svým multidisciplinárním vnitřním obsahem je však nesporně také pojmem sociálně – pedagogickým a právním. Extremismus se stává bezpečnostním rizikem v okamžiku, kdy jsou jeho motorem ostře antagonistické postoje vůči stávajícímu společenskému řádu a nesmiřitelnost vyúsťuje v konkrétní záměry a aktivity, směřující k destabilizaci a odstranění daného politického a sociálního systému. Ve svobodné společnosti by vítězství krajně vyhocených, demokracii nepřátelských posto-

jů, názorů a ideologií znamenalo ústup od lidských práv a nastolení autoritářství, totality nebo anarchie.¹ Při identifikaci co je a co není extrémní projev je nutno v první řadě identifikovat, co je legitimní projev ve smyslu uplatňování práva na svobodu slova a kdy se už jedná o nelegální projev omezování ústavních principů nebo zaručených práv jiných osob.

V současné době je nejnebezpečnější formou politického extremismu u nás neonacismus a nacionalismus. Na tyto projevy měl v úmyslu reagovat zákonodárce i v rámci rekodifikace trestního práva v České republice začátkem minulé dekády. *Neonacismus* je hnutím, které ideově alespoň zčásti navazuje na původní nacismus. Nacismus bylo původně hnutí vniklé ve dvacátých letech dvacátého století především v Německu (případně na území jiných států s německou populací), které po uchopení moci v roce 1933 v Německu vytvořilo totalitní a agresivní režim, který masivně potlačoval lidská práva (a hodlal vyhladit celé národy, především Židy a Romy) a od roku 1939 vedl agresivní válku. Na obsazených územích (často za pomoci místních kolaborantů) realizoval okupační teror. Po porážce nacistického Německa (kapitulovalo v květnu 1945) se alespoň na některé jeho ideje snaží navázat neonacismus, který v současnosti většinou opustil výhradní vazbu na Německo a Germány a snaží se o využití nacistických rasistických, antisemitských a mocenských cílů, názorů a strategií v rámci celé „bílé rasy“. Neonacismus zpravidla obecně hlásá v celosvětovém rámci koncepci rasistického boje a nadřazenost bílých árijských národů, vycházející z tradic původního nacionálního socialismu (Mareš, 2006, s. 3).

V současné době se objevují i menší proudy více inspirované dělnickým étosem části nacismu z přelomu dvacátých a třicátých let. Existují i různé národní variace vzhledem k historickým tradicím, ať se již týkají inklinace k pohanským tradicím různých národů, zohlednění tradičních národních nepřátel anebo tradic kolaborace za druhé světové války. V ČR lze vysledovat jak neonacismus více propojený s původním německým pojetím nacismu, jehož specifickým vyjádřením je návaznost na sudetoněmecké nacistické tradice, tak i neonacismus respektující rovnoprávnou českou identitu v rámci panářijského neonacistického hnutí (dílejší

¹ Bezpečnostní informační služba [online]. [cit. 2008-11-21]. Dostupné z WWW: <<http://www.bis.cz/extremismus.html>

návaznost na vlajkařské koncepce z Protektorátu Čechy a Morava) (Mareš, 2006, s. 18). Základními formami působení neonacistů jsou zejména:

- stranickopolitická agitace (v ČR se doposud neprosadila silná neonacistická strana, v poslední době někteří neonacisté spolupracují s Dělnickou stranou),
- veřejné získávání sympatií a upevňování identity hnutí šířením propagandy (demonstrace, internet, tiskoviny, oblečení, hudba, tzv. white power music, přičemž obchodování s uvedenými artefakty slouží i jako zdroj financování hnutí,
- násilí (využití projevů agresivity) k ovlivnění protivníků i stoupců.

Za druhý základní proud českého pravicového extremismu lze označit český nacionalismus. Pravicově extremistický nacionalismus se liší od demokratického nacionalismu vysokou mírou nacionální netolerance k jiným národům a etnikům (či alespoň některým z nich) a antidemokratickým zaměřením. Český extremistický nacionalismus lze dále členit na:

- český nacionalismus vycházející z husitské tradice českých dějin, šovinisticky pojatého pokrokářského „národně-obrozeneckého étosu“ a čechoslovakismu a českého expanzionismu (národovecko-pokrokářský nacionalismus),
- český nacionalismus, který navazuje na tradice českých dějin zbavených „pokrokářského mýtu“ (konzervativní integrální nacionalisté) (Rataj, 2006, s. 67), v jehož rámci se některé skupiny silněji přiklání k tradicím českého fašismu (neofašisté) a může se v něm objevovat různě silná vazba na křesťanství, autoritářský křesťanský konzervatismus, v případě propojení s fašismem klerofašismus (v poslední době prolínání části tohoto proudu s neonacismem).

Jako další možné směry politického extremismu jsou známy zejména dogmatický komunismus, Levicově extremistický anarchismus a autonomové, ale lze k nim počítat i specifické formy fašismu, neofašismu, nacionalismu, neonacionalismu, panslavismus apod.

Vzhledem k zejména právnímu, politologickému a sociologickému diskursu

činnosti skupin politického extremismu, kdy se tyto snaží o zviditelnění a získání občanské podpory (byť pasivní), je třeba pomoci nástrojů z oblasti právní vědy, politologie, filozofie, psychologie a sociální práce, resp. sociální pedagogiky působit na veřejnost se snahou eliminovat sílící vliv agresivity a netolerance ve společnosti. Z hlediska strategie boje státu proti politickému extremismu je tedy v každém případě nutno zaměřit pozornost především na stěžejní cíle boje proti extremismu, jimiž jsou:

- a) zamezit vlivu propagandy extremistů, zejména vůči příslušníkům ozbrojených sil, což je v současné době obzvláště aktuální,
- b) zamezit přijetí extremistů ozbrojených sil a státní správy obecně,
- c) celkově působit tak, aby extremistům nebyla zavádána žádná příčina k věrohodným propagandistickým výpadům, což by jim napomohlo v dosahování vlivu na veřejnost a plnění jejich antidemokratických cílů tak, jak je vnímá současná legislativa.

Nutno poznamenat, že politický extremismus se může projevat různými způsoby; od slovních výpadů, přes vzbuzování sympatií k organizacím pošlapávajícím základní lidská práva a svobody až po administrativní obstrukce a schválnosti ve státní správě, resp. její činnosti. Nejzávažnějším projevem politického extremismu však je individuální fyzická agrese proti výlučným skupinám osob, anebo proti celým rasám či národnostem ve formě teroru, a to ať již individuálního, tak skupinového (hromadného). A právě extremismus projevový teroristickým útokem (či jeho hrozbou) je nejzávažnější hrozbou a destabilizujícím prvkem vnitřní i vnější bezpečnosti státu.

2 ÚSTAVNÍ A MEZINÁRODNĚPRÁVNÍ UKOTVENÍ POSTIHU PROJEVŮ EXTREMISMU

Pojmem extremismus jsou většinou označovány vyhraněné ideologické postoje, které vybočují ze zákonných, ústavních norem, vyznačují se prvky netolerance, a útočí proti základním demokratickým ústavním principům, jak jsou definovány v českém ústavním pořádku (toto vymezení podávají např. Informace o stavu extremismu v ČR, které se zpracovávají tímto způsobem od roku 2006 a tvoří pří-

lohu Zprávy o stavu vnitřní bezpečnosti a veřejného pořádku v ČR – před tímto rokem se jednalo o samostatnou Zprávu o stavu extremismu). Zajímavé je, že termín extremismus použila poprvé německá vláda v roce 1972, a to v souvislosti s označením některých teroristických aktivit skupiny RAF.²

Pokud bychom tedy hledali mezinárodněprávní souvislosti ochrany před tímto jevem, museli bychom předně zmínit základní obecně známé instituty ochrany lidských práv. Především je nutno zmínit problematiku aktivit Organizace spojených národů, a to zejména její dokumenty, mezi něž řadíme:

- Chartu OSN (č. 30/1947 Sb.),
- Všeobecnou deklaraci lidských práv,
- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech (č. 120/1976 Sb.),
- Mezinárodní pakt o hospodářských sociálních a kulturních právech (č. 169/1991 Sb.),
- Úmluvu o zabránění a trestání zločinů genocidia (č. 32/1955 Sb.),
- Mezinárodní úmluvu o odstranění všech forem rasové diskriminace (č. 95/1974 Sb.),
- Úmluvu proti mučení a jinému nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (č. 143/1988 Sb.), jakož i další dokumenty:
- Deklaraci OSN o právech osob příslušejících k národnostním, etnických, náboženským a jazykovým menšinám.

Dále pak je možno odkázat i na činnost Komise pro lidská práva a její aktivity, rovněž tak na činnost Výboru pro lidská práva. Nelze však opomenout významnou činnost Rady Evropy, která zdůrazňuje nutnost ochrany lidských práv. Vedle Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (č. 209/1992 Sb.) je zapotřebí zmínit i Rámcovou úmluvu o ochraně národnostních menšin (č. 96/1998 Sb.) a Úmluvu o nepromlčitelnosti válečných zločinů a zločinů proti lidskosti (č. 53/1974 Sb.). Pro Českou republiku, jako členskou zemi Evropské unie, má pak velký význam rovněž Směrnice Rady Evropské unie č. 2000/43/EC ze dne 29. 6. 2000 provádějící zásadu rovného zacházení s osobami bez ohledu na rasový

² Metodický materiál NSZ k problematice extremismu, z října 2009. K definici extremismu samotné viz výše.

nebo etnický původ. Při pojednání o mezinárodně-právních souvislostech ochrany před projevy extremismu lze odkázat na aktivity Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě, která zřídila úřad Vysokého komisaře OSN pro národnostní menšiny, který plní v rámci OBSE mediační a kontrolní funkci.

Postavení mezinárodních dokumentů je v České republice ukotveno v čl. 10 (a čl. 10a) Ústavy České republiky, podle nichž vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána, jsou součástí právního řádu, přičemž stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva. Z pohledu vnitrostátního práva a ústavních základů právního řádu lze dále odkázat zejména na Ústavu České republiky (č. 1/1993 Sb.) a Listinu základních práv a svobod (č. 2/1993 Sb.), která je součástí ústavního pořádku České republiky. Podle úvodního článku Listiny jsou lidé svobodní a rovni v důstojnosti a právech. Listina vyjadřuje zákaz diskriminace podle pleti, jazyka, víry, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národního původu, sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení. Listina tedy stojí na přirozenoprávní koncepci práv a na rovnosti lidí v právech. V Listině pak nacházejí své zakotvení i práva národnostních a etnických menšin. Z Ústavních pramenů, resp. principů, které ukotvují postih projevů extremismu, tak jak je vnímá náš právní systém je možno uvést zejména:

Princip majority a ochrany práv menšiny³ spočívá v přijetí rozhodnutí na základě vyjádření souhlasu většiny rozhodujících, byť třeba prostřednictvím zvolených zástupců. Ochrana menšiny zajišťuje její právo na existenci a reálnou možnost stát se většinou na základě demokratického boje. Menšinami nelze rozumět jen menšiny jazykové, národnostní, etnické, náboženské a sociální, ale jakoukoli menšinu, byť definující se pouze podle jednoho společného znaku či názoru na určitou otázku. Menšinou může být i jednotlivec odlišující se svým názorem. Ochrana práv menšiny zároveň znamená, že s jejími právy nemůže nikdo disponovat, a to dokonce ani lid sám. Nelze, aby většina legálně zakotvila pro určitou menšinu restrikcí práv (např. svobody projevu, sdružování atd.), a tak jí znemožnila dostat na svou stranu další osoby, a stát se tak většinou. Navíc by omezení

³ Čl. 6 Ústavy ČR, č. 1/1993 Sb.

základních práv pro menšinu mohlo být v rozporu s principem rovnosti občanů ve státě.

Nezadatelnost a nezcizitelnost základních práv a svobod⁴ je založena na myšlence, že základními právy je člověk nadán již z podstaty své existence. Stát je tedy může garantovat, zabezpečovat, rozvíjet, ale nemůže je zrušit. Nezadatelnost lidských práv znamená, že se jich člověk nemůže vzdát. Nemůže je ani na jiného převést (nezcizitelnost). Listina základních práv a svobod v čl. 1 větě druhé přímo hovoří o nezadatelnosti, nezrušitelnosti, nepromlčitelnosti a nezcizitelnosti práv a svobod.

Česká republika je podle čl. 1 odst. 1 Ústavy stát založený na úctě k lidským právům a svobodám člověka a občana.

Tato nastíněná východiska nacházejí své vyjádření v jednotlivých zákonech a podzákonných právních předpisech. Ta se následně promítají i do úpravy trestního práva, které má povahu „ultima ratio“, tedy plní ve společnosti pomocnou úlohu. Zde se, v současné době platném trestním zákoníku,⁵ v ust. § 12 uvádí ve věci **Zásady zákonnosti a zásada subsidiarity trestní represe**, že:

- (1) Jen trestní zákon vymezuje trestné činy a stanoví trestní sankce, které lze za jejich spáchání uložit.
- (2) Trestní odpovědnost pachatele a trestněprávní důsledky s ní spojené lze uplatňovat jen v případech společensky škodlivých, ve kterých nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu.

Je možno uvést, že v rovině sociologické a kriminologické lze extremismus vymezit jako souhrn určitých sociálně patologických jevů vytvářených více či méně organizovanými skupinami osob a příznivci těchto skupin, s dominujícím odmítáním základních hodnot, norem a způsobů chování platných v aktuální společnosti. (*Kuchta, Válková, 2005, s. 490*) Z policejního hlediska se extremismem rozumí převážně verbální, symbolické, grafické, násilné a jiné aktivity jednotlivců nebo skupin výrazně vybočujících z všeobecně uznávaných norem s výraznými prvky netolerantnosti, nesnášenlivosti a odmítavým postojem ke kompromisu,

⁴ Čl. 1 Ústavy ČR, č. 1/1993 Sb.

⁵ Zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník s účinností od 1.1.2010.

útočící na podstatu státu, život, zdraví nebo cizí majetek. Herczeg poukazuje na to, že nezřídka je velmi složité určit, kdo je extremistou a kdo pouze radikálem, který se pohybuje ještě v rámci daného ústavního systému (Herczeg, 2008, s. 14).

Lze tedy prohlásit, že problematika trestných činů s extremistickým podtextem je nejen charakteru multidisciplinárního a je třeba k němu přistupovat z interdisciplinárních pozic, ale je nutno použít kompetencí z mnoha různých vědních oborů, které zajistí objektivní a řádné kriminalistické hodnocení problematiky. Je nutno také použít specifické kriminalistické metody shromažďování důkazů a specifické metodologické metody k hodnocení získané materie. To vše dle potřeb orgánů činných v trestním řízení a dle konstrukce skutkové podstaty trestné činnosti. V závislosti na tom je třeba (ze strany orgánu činného v trestním řízení) volit i otázky pro případné znalecké zkoumání.

3 MOŽNOSTI TRESTNÍHO POSTIHU A KRIMINALISTICKÉHO ZKOUMÁNÍ PROJEVŮ EXTREMISMU NA SLOVENSKU

Absence legální definice extrémismu na Slovensku byla v minulosti laickou i odbornou společností vnímána jako nedostatek, a proto ústavněprávní výbor Národní rady Slovenské republiky navrhl v rámci připomínek k návrhu trestního zákoníku (zák. č. 300/2005 Z.z.), zavést do trestního zákoníku legální definice pojmů extrémismus, extremist a extremistická skupina. Nakonec došlo (bohužel) jen k tomu, že v § 140a) slov. tr. zák. se uvádí definice (v podstatě jen výčet) extremistických trestných činů [úprava byla s účinností od 1. 9. 2009 vložena novelou č. 257/2009 Z.z.].

Zde se hovoří v ust. § 140 a) **Trestné činy extrémizmu:** „Trestné činy extrémizmu jsou trestný čin podpory a propagace skupin směřujících k potlačení základních práv a svobod podle § 421 a 422, výroby extremistických materiálů podle § 422a, rozšiřování extremistických materiálů podle § 422b, přechovávání extremistických materiálů podle § 422c, hanobení národa, rasy a přesvědčení podle § 423, podněcování k národnostní, rasové a etnické nenávisti podle § 424, podněcování, hanobení a výhružky osobám pro jejich příslušnost k některé

rase, národu, národnosti, barvě pleti, etnické skupině nebo původu podle § 424a a trestný čin spáchaný ze specifického motivu podle § 140 písm. d) a f).

V ust. § 140 **Specifický motiv** je uvedeno, že **Specifickým motivem** se rozumí spáchání trestného činu

- a) na objednávku,
- b) z pomsty,
- c) v úmysle zakrýt nebo zahladit jiný trestný čin,
- d) v úmyslu veřejně podněcovat k násilí anebo nenávisti vůči skupině anebo jednotlivci pro jejich příslušnost k některé rase, národu, národnosti, barvě pleti, etnické skupině, původu rodu anebo pro jejich náboženské vyznání, pokud je záminkou pro výhrůžky z předcházejících důvodů,**
- e) v úmyslu spáchat trestný čin terorismu a některých forem účasti na terorismu podle § 419,
- f) z národnostní, etnické anebo rasové nenávisti anebo z důvodu barvy pleti,** anebo
- g) se sexuálním motivem.

Ve zvláštní části Slovenského trestního zákoníku (zák. č. 300/2005 Z.z.) pak ve dvanácté hlavě, oddíle prvním následuje (mimo další skutkové podstaty) výčet i extremistických trestných činů, přičemž však legální odborná definice extremismu absentuje, zejména taková, která by byla obecně přijata odbornou veřejností a explicitně pro potřeby trestního řízení určovala, co se extremismem rozumí. To následně činí nemalé obtíže při prokazování extremistických trestných činů, což dokumentuje i skutečnost, že do října 2010 nebyl pro extremistický trestný čin na Slovensku odsouzen jediný obviněný.⁶ Například je to markantní ve skutkové podstatě trestného činu dle § 422a) Výroba extremistických materiálů, dle § 422b) Rozšiřování extremistických materiálů a dle § 422c) Přechovávání extremistických materiálů.

⁶ Autor tohoto článku byl v polovině června 2010 lektorem na školení Policejního prezidia Slovenské republiky k problematice extremismu, kde mu tato informace byla za přítomnosti podpředsedy krajského soudu v Košicích sdělena ředitelem odboru extremismu Policejního prezidia Slovenské republiky.

Faktická vágní a nekonkrétní odborná definice, nebo alespoň vymezení pojmu „extremismus“ v trestním zákoníku Slovenské republiky, absence obecně uznávané definice extremismu ve společnosti, spolu s neexistencí, resp. nejmenovaným znalce (ani znaleckého ústavu) pro posuzování problematiky extremismu a následně pak logicky i poměrně malou erudici v posuzování problematiky extremismu pak v souhrnu znamená faktickou nerealizovatelnost obdobné trestné činnosti na Slovensku a faktické ochromení až znemožnění kriminalistického zkoumání při podezření na spáchání těchto trestných činů. Tomu také odpovídá i poměrně obecné a vágní deklarace v aktuální „Návrhu koncepce boje proti extrémizmu“ na Slovensku v roce 2011.

4 MOŽNOSTI TRESTNÍHO POSTIHU A KRIMINALISTICKÉHO ZKOUMÁNÍ PROJEVŮ POLITICKÉHO EXTREMISMU V ČESKÉ REPUBLICE

V souvislosti s úvahami nad možnostmi trestního postihu a kriminalistického zkoumání projevů extremismu v České republice je na místě si připomenout, že v problematice politického extremismu rozlišujeme primární kritérium členění, a to primární politické orientace – na pravicový a levicový; (*Charvát, 2007, s. 13-16*) sekundární politické orientace – na náboženský, národnostní (nacionalistický) a ekologický. Ve vztahu k prvnímu členění dále poukazuje na to, že koncepce popisu politického spektra (vycházející z tradičního rozdělení stran ve francouzském Národním shromáždění po Velké francouzské buržoazní revoluci (některé prameny dokonce hovoří o tom, že šlo již o uspořádání stavů v období předcházejícím této revoluci, když byly svolány) – tzv. pravo – levé osy (*Charvát, 2007, s. 13-16*).

Namítá se však, že – byť z uvedeného členění vychází většina pramenů – že mezi socialisty, liberály a liberálními konzervativci se už uskutečnila rozsáhlá výměna myšlenek, takže váha takového rozlišení je značně zpochybněna. Černý se zabývá dále extremismem pravicovým (svoboda, právo jednotlivce na rozvoj, nepřijatelnost zásahů do ekonomiky, nedotknutelnost vlastnictví, atd.) a levicovým (rovnost, sociální spravedlnost, solidarita a kolektivní zájmy) chápáním

světa (vedle toho je zde ještě středová politická orientace) (Černý, 2005, s. 17-20). To je tzv. pojetí horizontální osy. Pokud jde o vertikální osu – tam jde o míru ortodoxnosti subjektů, které tyto názory zastávají, reprezentují a prosazují. Pojem extremismu se potom pojí ke krajně pravicovému či krajně levicovému umístění příslušného subjektu na pomyslné ose mající tvar kříže – nahoře je „konzervatismus“, dole „liberalismus“, vlevo „levice“ a vpravo „pravice“. Charvát (2007, 17-20) charakterizuje pravicový a levicový extremismus tak, že:

Pravicový:

1. odmítá rovnost,
2. jednostranné vyš hodnocení vlastní národ, etnika, atd.,
3. zaměřuje se proti skupinám, které se odlišují,
4. má v popředí násilí,
5. zdůrazňuje roli státu – „etatismus“,
6. zaměřuje se proti demokratickému ústavnímu státu,
7. nekompromisně vystupuje proti krajní levici)

Levicový:

1. deklaruje určitou shoda s demokratickým ústavním státem, ale vyvozuje radikální až extremistické důsledky – absolutní rovnost,
2. deklaruje úzké sepětí s ideologiemi jako maoismus, trockismus, stalinismus, marxismus-leninismus, anarchismus,
3. zdůrazňuje chyby demokratického státu a vystupování proti němu – buď snaha o nahrazení diktaturou proletariátu, nebo anarchistickým pojetím neřízené společnosti,
4. souhlasí s násilím,
5. zdůrazňuje „antifašismus“

Nejvyšší státní zastupitelství vydalo **Pokyn obecné povahy poř. č. 1/2008, o trestním řízení**, účinný do konce roku 2009, který vymezoval v odkazu v čl. 72 následující výčet trestných činů spáchaných z nenávislné pohnutky, spočívající v rasové, národnostní, náboženské a jiné nenávisti [a to v souladu s úpravou účinnou ještě do konce roku 2009 – která ovšem vzhledem k ustanovení § 2 odst. 1 trestního zákoníku č. 40/2009 Sb. v tehdejší platném znění byla aplikovatelná

i po dni nabytí účinnosti nového trestního zákoníku]:

- trestný čin násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci podle § 196 trestního zákona,
- trestný čin hanobení národa, etnické skupiny, rasy a přesvědčení podle § 198 trestního zákona,
- trestný čin podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezení jejich práv a svobod podle § 198a trestního zákona,
- trestný čin vraždy podle § 219 odst. 1,2 písm. g) trestního zákona,
- trestný čin ublížení na zdraví podle § 221 odst. 1,2 písm. b) trestního zákona,
- trestný čin ublížení na zdraví podle § 222 odst. 1,2 písm. b) trestního zákona,
- trestný čin vydírání podle § 235 odst. 1,2 písm. f) trestního zákona,
- trestný čin poškozování cizí věci podle § 257 odst. 1, 2 písm. b) trestního zákona,
- trestný čin podpory a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka podle § 260 trestního zákona,
- trestný čin podpory a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka podle § 261 trestního zákona,
- trestný čin podpory a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka podle § 261a trestního zákona.

Současně pak zmiňovaný pokyn obecné povahy stanovil v čl. 72, že z nenávistné pohnutky mohou být spáchány i jiné trestné činy, kde tato pohnuta není znakem skutkové podstaty.

V souvislosti s účinností nového trestního zákoníku⁷ vydalo Nejvyšší státní zastupitelství **Pokyn obecné povahy č. 8/2009, o trestním řízení**, v čl. 73, v poznámce pod čarou č. 297) uvádí tento výčet trestných činů spáchaných z nenávistné pohnutky, spočívající v rasové, národnostní, náboženské a jiné nenávisti:

- vraždy podle § 140 odst. 1 nebo 2, odst. 3 písm. g) tr. zákoníku,
- těžkého ublížení na zdraví podle § 145 odst. 1, 2 písm. f) tr. zákoníku,

⁷ Zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

- ublížení na zdraví podle § 146 odst. 1, 2 písm. e) tr. zákoníku,
- mučení a jiného nelidského a krutého zacházení podle § 149 odst. 1, 2 písm. c) tr. zákoníku,
- zbavení osobní svobody podle § 170 odst. 1, 2 písm. b) tr. zákoníku,
- omezování osobní svobody podle § 171 odst. 1, 3 písm. b) tr. zákoníku,
- zavlčení podle § 172 odst. 1 nebo 2, odst. 3 písm. b) tr. zákoníku,
- vydírání podle § 175 odst. 1, 2 písm. f) tr. zákoníku,
- porušení tajemství listin a jiných dokumentů uchovávaných v soukromí podle § 183 odst. 1, 3 písm. b) tr. zákoníku,
- poškození cizí věci podle § 228 odst. 1 nebo 2, odst. 3 písm. b) tr. zákoníku,
- zneužití pravomoci úřední osoby podle § 329 odst. 1, 2 písm. b) tr. zákoníku,
- násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci podle § 352 odst. 2 a 3 tr. zákoníku,
- hanobení národa, rasy, etnické nebo jiné skupiny osob podle § 355 tr. zákoníku,
- podněcování k nenávisti vůči skupině osob nebo k omezování jejich práv a svobod podle § 356 tr. zákoníku,
- urážky mezi vojáky podle § 378 odst. 1, 2 tr. zákoníku,
- urážky mezi vojáky násilím nebo pohrůzkou násilí podle § 379 odst. 1, 2 písm. d) tr. zákoníku,
- urážky vojáka stejné hodnosti násilím nebo pohrůzkou násilí podle § 380 odst. 1, 2 písm. c) tr. zákoníku,
- porušování práv a chráněných zájmů vojáků stejné hodnosti podle § 382 odst. 1, 2 písm. c) tr. zákoníku,
- porušování práv a chráněných zájmů vojáků podřízených nebo s nižší hodností podle § 383 odst. 1, 2 písm. c) tr. zákoníku,
- genocidia podle § 400 tr. zákoníku,
- útoku proti lidskosti podle § 401 odst. 1 písm. e) tr. zákoníku,
- apartheidu a diskriminace skupiny lidí podle § 402 tr. zákoníku,
- založení, podpory a propagace hnutí směřujícího k potlačení práv a svobod člověka podle § 403 tr. zákoníku,

- projevu sympatií k hnutí směřujícímu k potlačení práv a svobod člověka podle § 404 tr. zákoníku a
- popírání, zpochybňování, schvalování a ospravedlňování genocidia podle § 405 trestního zákoníku.

V uvedeném dokumentu je dále uvedeno, že kriminalitou s extremistickým podtextem lze rozumět kriminalitu motivovanou rasovou, národnostní nebo jinou sociální nenávisť.

5 JUDIKATURA JAKO ZDROJ UTVÁŘEJÍCÍ SPECIFICKÉ KRIMINALISTICKÉ METODY ZKOUMÁNÍ A DOKAZOVÁNÍ PROJEVŮ EXTREMISMU

Od 1. ledna 2010 je v České republice účinný nový trestní zákoník,⁸ který konstruuje (jak již bylo uvedeno výše) skutkové podstaty trestných činů „z nenávisť“ formálně a dílem i obsahově poněkud odlišně, tedy vzhledem k časovému období, od účinnosti tohoto trestního zákoníku do doby zpracování této práce nebylo možno shromáždit dostatečné množství judikatury v této oblasti dle nové právní úpravy. Dosavadní judikatura, tedy judikatura vzniklá za účinnosti starého trestního zákoníku,⁹ tedy do 31. prosince 2009 však poskytuje dostatek materie k orientaci při hodnocení trestné činnosti s podezřením na extremistický motiv. Tato judikatura poskytuje dostatek informací jak pro orgány činné v trestním řízení (soudy, státní zástupce a orgány policie, zejména SKPV¹⁰, tak pro znalce a znalecké ústavy. Z judikatury lze též dovodit zejména rozsah a zaměření činnosti orgánů Policie ČR při zajišťování důkazů a podkladů ke kriminalistickému zkoumání a dokazování. Tyto doklady a důkazy pak jsou podkladovou materií pro znalce (či znalecký ústav) k vypracování znaleckého posudku či odborného vyjádření. Tato existující judikatura pak může být také jistým návodem k volbě kriminalistických metod a metodologie zkoumání předestřenému jevu či skutečnosti.

⁸ Zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

⁹ Zák. č. 140/1961 Sb., trestní zákon ve znění pozdějších předpisů

¹⁰ Služba kriminální policie a vyšetřování

V neposlední řadě je nutno zdůraznit, že současná judikatura se v České republice opírá jak o sbírku nálezů Ústavního soudu, tak o rozhodnutí a usnesení Nejvyššího soudu, tak krajských soudů a v neposlední řadě i o rozhodnutí a usnesení Nejvyššího správního soudu.¹¹

Například ve Sbírce nálezů Ústavního soudu ČSFR ve věci zabránění podpory a propagace hnutí, která jsou založena na idejích rasismu, popřípadě xenofobie či antisemitismu apod. a propagaci těchto organizací a hnutí je uvedeno, že: „Bezpečnost státu a bezpečnost občanů (veřejná bezpečnost) vyžadují, aby bylo zabráněno podpoře a propagaci hnutí, která bezpečnost státu a občanů ohrožují. Trestně právní zákaz podpory a propagace určitých ideologií, které svou doktrínou i praktickým postupem vylučovaly a vylučují šíření jiných ideologií, politických a jiných hnutí, nechrání pouze lidská práva a svobody, nýbrž i demokratické základy státu. Hnutí a ideologie prokazatelně směřující proti základům demokratického státu jako je záruka základních práv a svobod všem bez rozdílu musí být omezena a jejich zákonný zákaz je nezbytným opatřením k omezení základních práv a svobod.“¹² Za hnutí se ve smyslu rozhodnutí Nejvyššího soudu považuje (dle ust. § 260 odst. 1 tehdy platného trestního zákona č. 140/1961 Sb.): „...skupina osob alespoň částečně organizovaná, byť třeba formálně neregistrovaná, směřující k potlačení práv a svobod člověka nebo hlásající národnostní, rasovou, náboženskou či třídní zášť nebo zášť vůči jiné skupině osob. Pro naplnění znaků této skutkové podstaty je nutné, aby hnutí existovalo v době, kdy je pachatel podporoval či propagoval, a to byť v jeho modifikované podobě (např. neofašistické nebo neonacistické hnutí apod.).“¹³

V této souvislosti je pak také možno jako velmi inspirativní pro orgány činné v trestním řízení citovat část uvedeného rozhodnutí, kde se praví, že: „...každá forma organizace v sobě již zahrnuje i určitou strukturu hnutí, a proto ji není třeba zvlášť zdůrazňovat, a to i vzhledem k tomu, že u hnutí postačí i jen částečná organizovanost...“¹⁴.

Taktéž otázka, co se rozumí existujícím hnutím, je ošetřena v citovaném rozhodnutí, když je uvedeno, že: „...Existujícím hnutím tedy v tomto smyslu může být

¹¹ ... jak tomu bylo například ve věci rozpuštění Dělnické strany v r. 2010.

¹² Ústavní soud ČSFR. Pl. ÚS 5/92, Sb.n.u.ÚS ČSFR, 1992

¹³ Nejvyšší soud, Tpjn 302/2005, R 11 / 2007

¹⁴ Nejvyšší soud, Tpjn 302/2005, R 11 / 2007

i takové hnutí, které navazuje v modifikované podobě na již neexistující hnutí (např. neofašistické nebo neonacistické hnutí apod.), pokud využívá např. ideologie, symbolů, pozdravů a dalších atributů již zaniklého hnutí...“¹⁵

Zejména významným a inspirujícím výrokem soudu pro orgány činné v trestním řízení, zejména pro ty, které shromažďují a zpracovávají podklady a důkazy v trestním řízení je v témže citovaném rozhodnutí to, že: „...Existenci takového konkrétního hnutí, identifikovatelného alespoň v hrubých rysech, v době, kdy je pachatel podporoval či propagoval, bude nutno v trestním řízení prokazovat prostřednictvím důkazů dokumentujících existenci nebo konkrétní činnost hnutí. Těmito důkazy mohou být vedle výpovědí svědků například letáky nebo jiné písemné materiály takových hnutí, jejich internetové stránky, videozáznamy či zvukové záznamy akcí hnutí nebo projevů jejich představitelů, ale také zprávy orgánů monitorujících jejich činnost, znalecké posudky apod.“. Zde je zřetelná snaha soudu usměrnit kriminalistické zkoumání tak, aby výstupy z činnosti policejních orgánů (a i znalců a znaleckých ústavů) byly vůbec způsobilé prokázat trestnou činnost dle stávající legislativní úpravy.

V témže judikátu se dále ve věci „hanobení...“ (§ 198 tehdy platného trestního zákona) a „podněcování...“ (§ 198a tehdy platného trestního zákona) uvádí, že: „Trestný čin podle § 198a odst. 3 písm. b) tr. zák. obsahuje tři formy spojení pachatelů činu se stoupající mírou organizovanosti – skupinu, organizaci, sdružení. Za skupinu je třeba považovat seskupení nejméně tří osob, spojené cílem hlásat teze uvedené v § 198a odst. 3 písm. b) tr. zák. Nemusí mít žádnou organizační strukturu ani delší trvání, a proto se nebude jednat o hnutí ve smyslu § 260 odst. 1 tr. zák.“

Jako velmi podnětný a pro praxi znalce a orgánů SKPV Policie ČR lze považovat i Rozhodnutí Nejvyššího soudu z roku 2008, kde se hovoří o prokazování antisemitského úmyslu pachatele. Zde se stanoví, že: „Znaky trestného činu podle § 260 odst. 1 tr. zák. nenaplníuje samotný projev antisemitismu jako takového, pokud jednání pachatele nemá nějakou vazbu na určitou skupinu osob, která antisemitismus hlásá či praktikuje a která představuje hnutí. Ve vztahu k hanobícím projevům, které takovou vazbu postrádají, lze uvažovat z toho hlediska, zda naplňují znaky trestného činu hanobení národa, etnické skupiny, rasy a přesvědčení podle § 198 tr. zák. nebo v závislosti na okolnostech konkrétního případu znaky jiného trestného

¹⁵ Nejvyšší soud, Tpjn 302/2005, R 11 / 2007

činu podle páté hlavy zvláštní části trestního zákona.¹⁶ Zde tedy soud jasně vyjádřil, že samotný postoj není trestným dle trestního zákona, avšak tento postoj musí být vázán na konkrétní současnou skupinu osob, která antisemitismus hlásá či praktikuje. Zde je opět zřetelný apel na orgány zajišťující podklady a důkazy a i pro orgány zpracovávající tyto předestřené důkazy, aby volily vhodnou metodu kriminalistického zkoumání k správnému vyhodnocení skutečností tak, aby bylo dosaženo účelu – tedy prokázat či vyvrátit, zda se trestný čin stal, či nikoli.

Dále například ve věci prokazování naplnění skutkové podstaty trestného činu hanobení národa, rasy, přesvědčení a podněcování k národnostní a rasové nenávisti rozhodl Ústavní soud tak, že: „*Stěžovatel byl rozsudkem Obvodního soudu pro Prahu 7 uznán vinným trestnými činy hanobení národa, rasy a přesvědčení a podněcování k národnostní a rasové nenávisti, za což mu byl uložen trest odnětí svobody v trvání 12 měsíců s podmíněným odkladem výkonu trestu na zkušební dobu 2 roků. Současně mu byl uložen trest zákazu činnosti vydavatele a šéfredaktora deníků s celostátní, krajovou a okresní působností na dobu 5 let. Shora označeného jednání se stěžovatel dopustil tím, že jako vydavatel a šéfredaktor deníku "Š." v čísle ze dne 15. 5. 1999 rozhodl o zařazení a otištění článku nezávislého publicisty P. S. pod názvem "Vražedná aliance", v němž autor obviňuje židy, Kosovské Albánce, přistěhovalce, cizince a národnostní menšiny na území České republiky z negativního působení na politickou a ekonomickou sféru a vyvolává antipatie, intoleranci, nepřátelství a nenávist vůči těmto osobám, když s obsahem článku stěžovatel souhlasil. Ústavní soud souhlasil s právními závěry Evropského soudu pro lidská práva, když tento zdůrazňuje nezastupitelnou roli tisku v demokratické společnosti, jako "hlídacího psa", současně však připomíná i odpovědnost novináře za překročení především etických a morálních norem svého povolání. V takovém případě musí existovat zákonná sankce, která odpovídá jak svojí přiměřeností, tak i naléhavé společenské potřebě ochrany důležitých veřejných zájmů sledovanému legitimnímu cíli. Skutkové podstaty trestných činů dle ust. § 198 a § 198a trestního zákona plně odpovídají mezinárodním normám a závazkům České republiky v oblasti ochrany základních lidských práv a svobod. Závěrem považuje Ústavní soud za nutné znovu zdůraznit, že čl. 10 odst. 2 Úmluvy a rovněž čl. 17 odst. 4 Listiny uvádějí omezení těchto svobod záko-*

¹⁶ Nejvyšší soud 7 Tdo 1472/2008

*nem jako nezbytnost demokratické společnosti, jež slouží k ochraně jejích zájmů.*¹⁷

Jako nikoli nepodstatnou se jeví v souvislostech s volbou a aplikací vhodné kriminalistické metody, resp. specifických kriminalistických metod při prokazování problematiky extremistického motivu trestné činnosti také ta skutečnost, že se ve skutkových podsadách „trestných činů z nenávisti“ objevovala (a i nadále objevuje) velká řada specifických výrazů, za kterými se však skrývá konkrétní specifická činnost, která si vyžaduje specifické metody zkoumání. Z pohledu praxe soudního znalce se pak jeví být rizikové zejména pojmy „podpora“, „propagace“ a „projev sympatií“. Vzhledem k tomu, že „projev sympatií“ je součástí skutkové podstaty trestného činu až spolu s účinností Nového trestního zákoníku, není tento pojem součástí jakékoli judikatury, nicméně pojmy „podpora“ a „propagace“ jsou, přičemž současně jsou namnoze úhelným kamenem prokazování možné trestné činnosti s extremistickým podtextem. „Podpora hnutí směřujícího k potlačování práv a svobod může mít podobu materiální (např. poskytnutí finančních darů, technických prostředků apod.) nebo morální (např. získávání přívrženců, umožnění publikace jeho záměrů či ideologie atd.) a spočívá v jednání, které má takové hnutí posílit, popřípadě získat mu další přívržence“.¹⁸ „Propagací se rozumí veřejné uvádění takového hnutí nebo jeho ideologie a záměrů ve známost, doporučování jím zastávaných či prosazovaných myšlenek a názorů. Propagace může být uskutečňována jak otevřeně, tak skrytě, např. prostřednictvím publikace názorů, prostřednictvím knih, obrazů či jiných uměleckých děl“.

Přesto, že se termín „projev sympatií“ stal součástí skutkové podstaty nějakého trestného činu až spolu s účinností Trestního zákoníku od 1. ledna 2010, lze z dřívější judikatury dovodit, jaký je názor soudů na veřejný projev sympatií k hnutím (současným či zaniklým), které jsou postaveny na idejích rasismu, antisemitismu, xenofobii apod. To je zřetelné např. z textu rozsudku Nejvyššího soudu, ve věci trestné činnosti dle ust. § 261a)¹⁹ tehdy platného trestního zákona kde se praví, že: „...Objektem tohoto trestného činu je ochrana základních lidských a občanských práv a svobod, rovnoprávnost lidí bez rozdílu rasy, národnosti, náboženské přísluš-

¹⁷ Ústavní soud ČR II. 435/01

¹⁸ Nejvyšší soud 5 Tdo 337/2002

¹⁹ Kdo veřejně popírá, zpochybňuje, schvaluje nebo se snaží ospravedlnit nacistické nebo komunistické genocidium nebo zločiny nacistů nebo komunistů proti lidskosti...

nosti, sociální příslušnosti nebo původu. Především jsou to základní práva a svobody uvedené v Listině základních práv a svobod. Po subjektivní stránce se u něho vyžaduje úmysl...“ „Aby byl pachatel trestně odpovědný skutkovou podstatou tohoto trestného činu (provinění), musí jeho projevy sympatií směřovat k zaniklému hnutí, přičemž jsou postihovány pouze ty nejzávažnější projevy zásahů do sféry lidských práv (genocidium, zločiny proti lidskosti). Soud sice nedospěl k závěru, že by mladistvý jednoznačně podporoval stávající konkrétní pravicové extrémistické organizace; užíváním historických symbolů nacistického Německa, reprodukcí myšlenek rasové výlučnosti, nesnášenlivosti a zášti však jednoznačně vyjádřil sympatie k hnutím již zaniklým i k nejzávažnějším násilným projevům těchto hnutí. Odvolací soud tedy nepochybil, pokud jednání mladistvého kvalifikoval jako provinění podpory a propagace hnutí směřujících k potlačení práv a svobod člověka podle § 261a tr. zák.“²⁰. Tento judikát tedy dokonce připouští, že propagací a projevy sympatií k zaniklému hnutí (organizaci) může za jistých okolností docházet k naplnění skutkové podstaty propagace a podpory hnutí směřujících k potlačení práv svobod člověka, pakliže však aktér propaguje ty (násilné) projevy takových historických a již zaniklých hnutí, které se výrazně vyznačovaly aktivitami v oblasti popírání přirozenoprávních práv člověka tak, jak to má na mysli civilizace, kterou sdílíme. V námi uvedeném případě se jednalo o aktivistu soudobé neonacistické scény, který propagoval a veřejně sympatizoval s historickými organizacemi a hnutími Hitlerovského Německa, které se aktivně podílely na holocaustu Židů, Romů, Slovanů a politických odpůrců, jakož i dalších ideových oponentů a odpůrců.

Je však nutno říci, že dílčí pozitivní rysy lze shledávat ve všech civilizacích a ideových prouděch, tedy včetně nacistické a komunistické ideologie. Je však zřejmé, že tyto dílčí (a mnohdy pouze dočasné) úspěchy a pozitiva byly vyváženy (a „převáženy“) nezměrným utrpením milionů lidí. Nejvyšší soud se v jednom ze svých rozhodnutí dokonce podrobně vyjádřil i k tomuto fenoménu, který je zneužíván zejména soudobou neonacistickou scénou – tedy skutečností, že dílčí úspěchy by neměly být zástěrkou ke glorifikaci celého zločinného režimu, popřípadě ideologie či hnutí. Nejvyšší soud tak například konstatoval, že: „Pokud by pak šlo o vyzdvihování některých pozitivních rysů tohoto hnutí (např. dočasný hospo-

²⁰ Nejvyšší soud, 8 Tdo 980/2008“

dářský růst) spojené s tvrzením, že tyto svým významem převážily negativní aspekty hnutí (například zřízení koncentračních táborů), jednalo by se o ospravedlnování těchto zločinů ve smyslu § 261a tr. zák. Naproti tomu pouhé konstatování některých dílčích pozitivní rysů hnutí za současného objektivního uvedení jejich souvislosti s dominujícími rysy negativními (např. hospodářsky rozvoj a zvýšení životní úrovně obyvatel Německa před druhou světovou válkou a v jejím úvodu, ovšem za cenu procesu arizace majetku a posléze i hospodářské exploatace násilně okupovaných zemí) nebude zjevně naplňovat znaky žádného trestného činu.²¹

V této části článku je na místě poznamenat, že o specifických výrazech v souvislosti s extremismem, jsou součástí skutkové podstaty prakticky všech současně platných a účinných „trestných činů z nenávisťi“. Jedná se o termíny „etnická skupina“, „hnutí“ či „antisemitismus“, o kterých současná judikatura pojednává toliko, že: „Etnickou skupinou ...je historicky vzniklá skupina lidí, kterou spojuje společný původ, zvláštní kulturní znaky (jazyk), mentalita a tradice. Příslušníci určité etnické skupiny mají povědomí vzájemné soundáležitosti a zároveň odlišnosti od jiných společenství lidí a jsou spojováni názvem etnika nebo jménem, kterým je etnikum označováno. Etnická skupina žije zpravidla v početní menšině v rámci jiného společenství (např. v České republice romské etnikum)...Skutečnost, že zákonodárce neměl, jde-li o znak vymezený v ustanovení § 221 odst. 2 písm. b) tr. zák.²², na myslí případ, kdy je jinému způsobováno ublížení na zdraví proto, že vystoupil na obranu osoby náležející k jiné rase, etnické skupině, národnosti atd. je zřejmá ze srovnání zmíněné skutkové podstaty s dalšími ustanoveními trestního zákona“.²³

Nejvyšší soud ve svém rozhodnutí též taxativně a explicitně provedl včet hnutí, které lze charakterizovat jako součást soudobé neonacistické scény, přičemž uvedl i důvody k takovému závěru. Tedy hnutí podle uznané Nejvyšším soudem jako hnutí směřující k potlačení práv a svobod člověka dle ust. § 260 trestního zákona²⁴ jsou „Bohemia Hammer Skins, Blood & Honour, Národní odpor, Národní

²¹ Nejvyšší soud, Tpj 302/2005

²² Zák. č. 140/1961 Sb., trestní zákoník v tehdejší platném znění

²³ Nejvyšší soud, 6 Tdo 1252/2007

²⁴ Zák. č. 140/1961 Sb., trestní zákoník v tehdejší platném znění.

*aliance*²⁵ Naopak Nejvyšší soud neuznal jako hnutí „*Fašismus, nacismus*²⁶, *historická*, „*mrtvá hnutí*“, *příčemž ale mohou být vázána na soudobý neonacismus či neo-fašismus*“, nebo „*Skinheads*²⁷ „...*hnutí skinheads jako celek nelze označit za hnutí... podle § 260 odst. 1 tr. zák., neboť za takové hnutí lze zřejmě označit pouze některé vnitřní směry či skupiny existující v rámci hnutí skinheads*“, nebo antisemitismus. Dle názoru Nejvyššího soudu jde v případě antisemitismu o postoj a nikoli o hnutí.²⁸

V souvislostech s judikaturou nejsou jistě od zajímavosti ani usnesení Nejvyššího soudu 5 Tdo 337/2002 („Mein Kampf I“), 3 Tdo 1174/2004 („Mein Kampf II“), jakož i Nejvyššího správního soudu ve věci zrušení Dělnické strany (první návrh na zrušení Dělnické strany – zamítnuto) ze dne 4. března 2009, Pst 1/2008–66 a ve věci zrušení Dělnické strany ze dne 17. února 2010 (druhý návrh na zrušení Dělnické strany zatím nepravomocně – Dělnická strany zrušena) Pst 1/2009–348, které jsou bohatým zdrojem informací pro orgány činné v trestním řízení k orientaci nad volbou vhodných specifických metod kriminalistického zkoumání a dokumentace trestné činnosti.

ZÁVĚR A DISKUZE

Závěrem je možno konstatovat, že. společenský původ a motivy projevů extrémismu, jako důsledku specifické sociální deprivace z pohledu etiologického, resp. kriminologického u aktérů projevů extrémismu a jejich trestní postih, jako postih zločinů z nenávisti v České republice odpovídá názoru té části demokratické společnosti, která odmítá projevy zejména rasismu, xenofobie, antisemitismu, tedy převážně pravicového politického extremismu, který je obecně nazýván „současným konceptem neonacismu“. Trestní postih těchto projevů je Ústavně ukotven a odpovídá mezinárodním zásadám a principům pro možnosti trestního postihu. Tomu odpovídá i respektovaná doktrína a ustálená judikatura.

²⁵ Nejvyšší soud Tpjn 302/2005, NS 5 Tdo 79/2006

²⁶ Nejvyšší soud Tpjn 302/2005

²⁷ Nejvyšší soud 5 Tdo 563/2004

²⁸ Nejvyšší soud 5 Tdo 337/2002

Nutno též konstatovat, že legislativní rámec v České republice, který umožňuje postih projevů extremismu je díky provedeným úpravám při rekonstrukci trestního práva začátkem minulé dekády na vysoké úrovni a je produktem zkušeností orgánů činných v trestním řízení a práce soudů, které byly zhmotněny do nového trestního zákoníku a jeví se být odpovídající svojí efektivitou přiměřeně čelit narůstajícím projevům extremismu. Odpovídá tomu jak kvalita a charakter konstrukcí jednotlivých skutkových podstat „trestných činů z nenávisti“, tak množství a charakter judikatury a dalších pramenů v odborné literatuře v oblasti trestněprávního postihu zejména projevů pravicového politického extremismu.

Jak bylo uvedeno ve výše uvedené v dílčí komparaci, na Slovensku je situace podstatně méně přehledná, a to jak v oblasti legislativy, tak judikatury. Za situace, kdy v České republice je jasnější a srozumitelnější legislativa, hojná publikační a vědecká činnost, přiměřená judikatura i činnost znalců a na Slovensku naopak zcela absentuje systematická znalecká činnost, judikatura prakticky neexistuje a publikační i vědecká činnost je sporadická, je pak logický důsledek ten, že zatímco na Slovensku dochází k nárůstu trestné činnosti s extremistickým, rasovým a xenofobním motivem, tak v České republice dochází naopak k útlumu, zejména činnosti skupin pravicového politického extremismu (koncerty, shromáždění, pochody apod.).

Nástrojem k správné volbě kriminalistických metod při prokazování trestné činnosti s extremistickým podtextem, tedy „trestných činů z nenávisti“ je pak jednak znalost standardních kriminalistických metod (dokumentace a záznamu trestné činnosti), tak zejména jejich vhodné kombinace, volby specifických kriminalistických metod umožňujících hodnocení předestřené materie znalcem (znaleckým ústavem), ale i průběžné doplňování a volba těchto metod na základě judikatury jako zpětné vazby ze strany pravomocných soudních rozsudků, resp. judikovaných rozsudků a usnesení soudů, zejména Ústavního soudu, nejvyššího soudu a Nejvyššího správního soudu. Bez zajímavosti nejsou též nejudikované rozsudky nižších stupňů soudní moci, které nabyly právní moci, i když v tomto případě se jedná o názor soudu, který je cenný zejména pro konkrétní policisty při zajišťování méně závažné trestné činnosti s extremistickým motivem. Takovým může být například rozsudek městského soudu v Brně č.j.: 3 T 179/2008 ze dne 5. listopadu 2008, ve věci pořádání demonstrace 1. května 2007 v Brně neonacistickou organizací Národní odpor.

Současná situace v Evropě však naznačuje, že extremismus bude na vzestupu, zejména ve vztahu k náboženství a náboženskému vyznání. Tedy specifická trestná činnost páchaná v souvislosti s náboženským vyznáním. Náboženství pak může být signifikantním znakem trestné činnosti, a to jak u subjektů tak objektů trestných činů z nenávisti. To potvrzuje současný navyšující trend zvyšování počtu teroristických útoků v západní Evropě, zejména ve Francii. Jelikož extremismus a terorismus je charakteru multidisciplinárního (mimo oblast práva se jedná zejména o psychologii, historii, sociologii, sociální pedagogiku ad.) je na místě zdůraznit nutnost interdisciplinárního přístupu k řešení tohoto společenského fenoménu, tedy extremismu a terorismu jako trestných činů z nenávisti.

Závěrem možno konstatovat, že judikatura v oblasti postihu projevů extrémismu byla relativně hojná a ustálená již před rekodifikací trestního práva v České republice, a to z toho důvodu, že již před rekodifikací došlo k několika novějším zařazujícím různě projevy extrémismu do samostatných skutkových podstat. Rekodifikace v minulých letech pak navázala v této oblasti na předchozí úpravu a tedy do té doby ustálená judikatura je využitelná v soudní praxi a nad to je možno využít i zkušeností a judikatury okolních zemí (mimo Slovenska např. i z Německa) k využití v soudní praxi a také při zpracování znaleckých posudků pro potřeby soudů, jako specifické vědecké a doktrinární aktivitě v dané oblasti.

Tento článek si klade za cíl poskytnout přiměřenou teoretickou materii k dalšímu kriminologickému zkoumání příčin a možnostem (zejména) terciární prevence v rámci konceptu restorativní justice s cílem následné komparace jak ustálené judikatury na základě rekodifikace trestního práva, tak vyhodnocování znalecké a vědecké činnosti zkoumající projevy extrémismu.

ODKAZY V TEXTU A BIBLIOGRAFICKÉ CITACE

Bezpečnostní informační služba [online]. [cit. 2008-11-21]. Dostupné z WWW:
<<http://www.bis.cz/extremismus.html>>

Cestovatel v ohrožení [online]. 2000 [cit. 2008-11-21]. Dostupné z WWW:
<<http://www.muweb.cz/www/jpdepot/danger/teror.htm>>

ČERNÝ, P. (2005) *Politický extremismus a právo*. Praha: Eurolex Bohemia. ISBN 80-8686-184-4.

- DANICS, Š. (2002) *Extremismus – hrozba demokracie*. Praha: Police History. ISBN 80-86477-07-X.
- HERCZEG, J. (2008) *Trestné činy z nenávisti*. Praha: ASPI, ISBN 978-80-7357-311-9.
- CHARVÁT, J. (2007) *Současný politický extremismus a radikalismus*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-098-6.
- CHMELÍK, J. (2001) *Extremismus a jeho právní a sociologické aspekty*. Praha: Linde, ISBN 80-7201-265-7.
- KALAMÁR, Š a kol. (2011) *Extremismus*. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze. ISBN 978-80-7251-355-0.
- KALAMÁR, Š., SVOBODA, I., SUNARDI, T a P. VOPRŠAL. (2011) *Terminologie a symbolika užívaná soudobou extremistickou scénou*. Ostrava: Key Publishing s.r.o., ISBN 978-80-7418-103-0.
- KOUKOLÍK, F., DRTILOVÁ, J. (2014) *Vzpouza deprivantů*. Praha: Galén, ISBN 978-80-7492-120-9.
- KUCHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol. (2005) *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck. ISBN 80-7179-813-4.
- MAREŠ, M. (2005) *Úvod do problematiky pravicově extremistických hudebních produkcí na území ČR*. Brno: FSS (vstupní studie vědeckých a praktických poznatků), ISBN – sine.
- MAREŠ, M. (2003) *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*. Brno: Barrister & Principal. ISBN 978-80-8659-845-1.
- MAREŠ, M. (2006) *Symboly používané extremisty na území ČR v současnosti*. Praha: MVČR, ISBN – sine.
- MAREŠ, M. a I. SVOBODA a kol. (2011) *Extremismus jako bezpečnostní hrozba*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky, OKP, 2011. ISBN 978-80-7278-568-1.
- MAREŠOVÁ, A. a kol. (1999) *Kriminologické a právní aspekty extremismu*. Praha: IKSP, ISBN – sine.
- RATAJ, J. (2006) Vize české nacionální politiky v soudobých konceptech krajní praxe v České republice. In. III. kongres českých politologů, Olomouc 8.-10. 9. 2006; NĚMEC, J., ŠŮSTKOVÁ, M. (ed.). Praha, Olomouc: Česká společnost pro politické vědy. ISBN 978-80-902176-0-7.
- SPURNÝ, J. (1996) *Psychologie násilí*. 1. vyd. Praha: EUROUNION s.r.o., ISBN 80-

85858-30-4.

SVOBODA, I., VIČAR, R. (2009) Politický extremismus a terorismus jako destabilizující prvek vnitřní a vnější bezpečnosti EU, In. *Sborník ze semináře Národního konventu o Evropskej únii „Rozširovanie, bezpečné a prosperujúce susedské prostredie EÚ“*. Liptovský Mikuláš, ISBN 978-80-8106-022-9.

SVOBODA, I. (2010) *Projevy politického extremismu v ozbrojených sborech*. Bratislava: In. *Policajná teória a prax*. ISSN – 1335-1370, EV 568/08.

Nejvyšší soud 5 Tdo 337/2002

Nejvyšší soud 5 Tdo 563/2004

Nejvyšší soud, Tpjn 302/2005, R 11 / 2007

Nejvyšší soud 5 Tdo 79/2006

Nejvyšší soud, 6 Tdo 1252/2007

Nejvyšší soud, 8 Tdo 980/2008

Nejvyšší soud 7 Tdo 1472/2008

Ústava ČR, č. 1/1993 Sb.

Ústavní soud ČSFR. Pl. ÚS 5/92, Sb.n.ÚS ČSFR, 1992

Ústavní soud ČR II. 435/01

Zák. č. 140/1961 Sb., trestní zákoník v tehdejším platném znění

Zák. č. 141/1961 Sb., trestní řád ve znění pozdějších předpisů

Zák. č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

doc. JUDr. PhDr. Ivo Svoboda, Ph.D., MBA

AMBIS vysoká škola, a.s.,

Katedra bezpečnosti a práva

Lindnerova 1, 180 00 Praha

ivo.svoboda@ambis.cz